

Ouderen en politieke besluitvorming: empirische verkenning

Els De Bruyn

In zijn artikel 'Spiegeltje, spiegeltje aan de wand... waar zitten de ouderen in het politieke land?'⁽¹⁾ wijst Renaat Vandevelde (KBG) op het afnemend aandeel ouderen in onze parlementaire organen en op de paradox die hierin - gezien de vergrijzing - schuilt. Hij stelt zich vervolgens de vraag of het maatschappelijk aanvaard wordt dat het parlement niet langer een afspiegeling is van de bevolking. 'Gelijke kansen voor ouderen - ook in de politiek - realiseren' lijkt wel de toverformule die soelaas kan brengen. Een aanvullende reactie.

"Ik ben nu op m'n best. Ik heb een mentaal evenwicht dat ik niet had toen ik dertiger was. Ik voel me fysiek goed, ik heb ervaring en ik ben niet uitgeblust. En toch geeft de politiek de voorkeur aan dertigers. Een foute trend. (...) In de politiek moet alles jong, *flashy* en spectaculair zijn. Vroeger kregen jongeren in de politiek weinig kansen. Nu zijn het de ouderen die uit de boot vallen."

Deze uitspraak van André Denys (55 jaar, Vlaams parlementslid van de VLD, in *De Standaard* van 11 juli 2003) deed na de vorige federale verkiezingen (op 18 mei 2003) heel wat stof opwaaien. Er ontstond zowaar een hele heisa rond de thematiek van ouderen en politiek. Immers, de talloze 'vernieuwingsoperaties' van verschillende politieke

partijen bleken hoofdzakelijk gericht te zijn op verjonging. Ouderen werden aan de kant geschoven en uit de politieke besluitvorming geweerd. Verschillende oudere politici ervoeren een kansongelijkheid in vergelijking met hun jongere collega's.

PIRAMIDE VAN POLITIEKE DEELNAME

Nu is 'een zitje in het parlement' niet de enige manier om politiek te bedrijven. Ook gaan stemmen is een vorm van politieke participatie, net als actie voeren (demonstreren, een belangengroep oprichten...), politici persoonlijk benaderen, deelnemen aan hoorzittingen, meewerken aan verkiezingscampagnes enzovoort. Het is algemeen geweten dat politieke participatie afneemt naarmate de activiteit moeilijker wordt. In de politicologie spreekt men over een piramide. De basis ervan bestaat uit activiteiten die weinig inspanning vereisen en waaraan brede lagen van de bevolking deelnemen (bijvoorbeeld gaan stemmen). Naarmate men hoger in de piramide komt, worden de activiteiten veeleisender en complexer, en participeert een steeds kleiner deel van de bevolking.

Els De Bruyn, sociologe,
werkt als onderzoekster in
de cel Leefijd op het
Steunpunt
Gelijke kansenbeleid
(UA-LUC).

CIVIL SOCIETY

Bovendien doet politieke participatie zich niet enkel voor op individueel vlak, maar ook in georganiseerd verband. Burgers zijn lid van belangengroepen, soms omwille van economische belangen (bijvoorbeeld vakbond), soms omwille van sociale belangen (bijvoorbeeld kerk, buurt- en sportverenigingen). Dit soort organisaties wordt gerekend tot de *civil society*.

Deelname van de *civil society* aan de politiek is cruciaal voor het behoorlijk functioneren van de democratie. Slechts enkelen houden zich in onze samenleving intensief bezig met politiek. Velen zijn echter op vrijwillige basis actief in allerlei organisaties en initiatieven die niet direct of niet primair gericht zijn op politieke zaken. Men denke aan betrokkenheid in buurt- en wijkcomités, schoolbesturen, parochie, moskee- of kerkbesturen, huurders- of winkeliersverenigingen enzomeer. Op vrijwel elk beleidsterrein zijn tal van maatschappelijke organisaties actief, waarvan een groot aantal op lokaal niveau. Net bij al deze vormen van maatschappelijk participeren zijn vele ouderen erg actief betrokken.

Om een werkelijk beeld te krijgen van de politieke participatie van ouderen zou men alle vormen van maatschappelijke en politieke participatie moeten bekijken volgens leeftijd. Volksvertegenwoordiger of senator zijn, is slechts één van de vele mogelijkheden van politieke participatie.

HET VERDWIJNEN VAN DE VOLKS-VERTEGENWOORDIGER VAN 60+

Nu zijn zowel het volksvertegenwoordiger als het senatorschap erg geëerde en boven-

dien in aantal beperkte functies. Ouderen lijken er bovendien de laatste jaren systematisch minder bij te pas te komen. Zeker de voorbije federale verkiezingen leverden erg weinig ouderen op in de parlementaire organen.

Tabel 1 toont de evolutie naar leeftijdssamenstelling van de Kamer⁽²⁾ over de periode 1946-2003, opgesplitst in drie categorieën: jonger dan 35 jaar, tussen 35 en 55 jaar (de 35- en 55-jarigen erbij), en ouder dan 55 jaar. In de laatste kolom plaatsen we de gemiddelde leeftijd van de volksvertegenwoordigers.

Over de hele periode 1946-2003 bekeken, is de middenleeftijd (35-55 jaar) bijzonder goed vertegenwoordigd. Vooral eind de jaren '60 en in de jaren '70, en opnieuw in de jaren '90 is deze groep zeer sterk aanwezig. Daarenboven stijgt haar aandeel nog steeds.

Tevens stellen we vast dat de gemiddelde leeftijd van de kamerleden (laatste kolom) nog nooit zo laag lag als na de verkiezingen van 2003. Dit zou kunnen wijzen op een mogelijk effect van de vele 'vernieuwings-/verjongings'-strategieën van diverse partijen.

Een blik op de laatste stembusgang toont een gelijk aantal kamerleden in de middenleeftijd (35-55 jaar) dan na de vorige verkiezingen. Het aandeel van de 55-plussers is gedaald ten voordele van de jongeren (jonger dan 35 jaar). Over een langere periode bekeken, zien we echter dat het percentage ouderen voornamelijk daalt in het voordeel van de middengroep.

Tijdens de laatste termijnen (eind van de jaren '80 - begin van de jaren '90) daalt het aantal

Els De bruyn

In 2003 lijkt men met 55 jaar te oud voor een ministerpost.

”

Tabel 1. Kamer van volksvertegenwoordigers: opsplitsing in leeftijdsklassen

Jaar	- 35		35-55		55+		Totaal		Gem. leeftijd volksvert.
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1946	22	11,6	116	61,4	51	27,0	189	100	48
1949	15	7,1	146	68,9	51	24,1	212	100	48
1950	10	4,7	144	67,9	58	27,4	212	100	49
1954	5	2,4	133	62,7	74	34,9	212	100	51
1958	8	3,8	134	63,2	70	33,0	212	100	50
1961	11	5,2	131	61,8	70	33,0	212	100	50
1965	9	4,6	143	67,5	60	28,3	212	100	50
1968	9	4,3	152	71,7	51	24,1	212	100	49
1971-1972	15	7,1	151	71,2	46	21,7	212	100	48
1974	14	6,6	151	71,2	47	22,2	212	100	48
1977	17	8,0	156	73,6	39	18,4	212	100	47
1979	14	6,6	157	74,1	41	19,3	212	100	48
1981-1982	24	11,3	144	67,9	44	20,8	212	100	47
1985-1986	17	8,0	139	65,6	56	26,4	212	100	47
1988	15	7,1	147	69,3	50	23,6	212	100	48
1991-1992	22	10,4	150	70,8	40	18,9	212	100	46
1995	12	8,0	111	74,0	27	18,0	150	100	46
1999	10	6,7	109	72,7	31	20,7	150	100	47
2003	16	10,7	109	72,7	25	16,7	150	100	45

Bron: Kamer van volksvertegenwoordigers, dienst Documentatie en Archief (eigen bewerkingen)

55-plussers sterk. Om de samenstelling van deze groep beter te kunnen analyseren, splitsen we die op in verschillende subgroepen, om zo te achterhalen waar de verschuivingen zich voordoen.

Eerst en vooral valt op dat er sinds 1977 geen 70-plussers meer zetelen in de Kamer. Daarenboven blijkt dat het aantal 65-plussers én het aantal 60-plussers in de afgelopen decennia erg zijn afgenomen. De daling van het aantal ouderen in de Kamer doet zich voornamelijk voor bij de 60-plussers, alhoewel ook de laatste verkiezingen een daling van het aandeel 56-60-jarigen aantoont.

Mogelijke oorzaken van dit slinkend aandeel ouderen (vooroordelen, discriminatie, tijdgeest en jeugdige idealen...) zijn moeilijk te achterhalen.

Het lijkt ons in elk geval relevant om de kant van de ouderen zelf eens te belichten. Hoe staan zij tegenover politiek? Hechten zij er veel belang aan? Hebben zij gevoelens van politieke machteloosheid? En hoe staat het met hun politieke inzet?

Tabel 2. Kamer van volksvertegenwoordigers: opdeling naar oudere leeftijdsklassen

Jaar	56-60		61-65		66-70		70+		Totaal 55+	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1946	15	7,9	18	9,5	9	4,8	9	4,8	51	27,0
1949	22	10,4	13	6,1	11	5,2	5	2,4	51	24,1
1950	21	9,9	16	7,6	15	7,1	6	2,8	58	27,4
1954	36	17,0	11	5,2	14	6,6	13	6,1	74	34,9
1958	37	17,5	20	9,4	7	3,3	6	2,8	70	33,0
1961	37	17,5	25	11,8	5	2,4	3	1,4	70	33,0
1965	27	12,7	20	9,4	9	4,3	4	1,9	60	28,3
1968	27	12,7	11	5,2	10	4,7	3	1,4	51	24,1
1971-1972	28	13,2	11	5,2	4	1,9	3	1,4	46	21,7
1974	33	15,6	12	5,7	1	0,5	1	0,5	47	22,2
1977	19	9,0	19	9,0	1	0,5	0	0	39	18,4
1979	26	12,3	14	6,6	1	0,5	0	0	41	19,3
1981-1982	34	16,1	6	2,8	4	1,9	0	0	44	20,8
1985-1986	36	17,0	20	9,4	0	0,0	0	0	56	26,4
1988	32	15,1	14	6,6	4	1,9	0	0	50	23,6
1991-1992	29	13,7	10	4,7	1	0,5	0	0	40	18,9
1995	18	12,0	8	5,3	1	0,7	0	0	27	18,0
1999	21	14,0	6	4,0	4	2,7	0	0	31	20,7
2003	17	11,3	6	4,0	2	1,3	0	0	25	16,7

Bron: Kamer van volksvertegenwoordigers, dienst Documentatie en Archief (eigen bewerkingen)

HOUDING TEGENOVER POLITIEK: LEEFTIJDANALYSE

Uit de APS-gegevens³⁾ blijkt dat de meerderheid van de Vlaamse bevolking politiek niet belangrijk vindt. De hoogste frequenties vinden we bij de jongeren (73,5% van de personen jonger dan 24 jaar) en de ouderen (71% van de 65- tot 74-jarigen). De 75- tot 85-jarigen scoren het hoogst (81%) en vinden politiek dus het minst belangrijk van alle leeftijdsgroepen. Enkel bij de middenleeftijdscategorieën (35 tot 64 jaar) vindt meer dan 30% van de respondenten politiek belangrijk.

Daarnaast blijkt dat de politieke inzet laag is bij zowel jongeren (jonger dan 25 jaar) als ouderen (ouder dan 65 jaar). Er is een stijging van de politieke inzet met de leeftijd, die zich doorzet tot in de leeftijdsgroep 55 tot 64 jaar. Deze categorie scoort voor politieke inzet erg hoog. Eens de 64 jaar voorbij daalt de inzet sterk.

Het actieve lidmaatschap van politieke partijen of verenigingen piekt eveneens bij mensen tussen 55 en 64 jaar (5%), daarna neemt het af. Bij jongeren (jonger dan 25 jaar) is actief lidmaatschap veeleer zeldzaam.

Wat politieke machteloosheid betreft, blijkt uit de *APS-survey* dat meer ouderen dan jongeren zich politiek machteloos voelen. Er is een systematische toename van gevoelens van politieke machteloosheid naarmate de leeftijd stijgt. Terwijl bij de jongeren (- 35 jaar) zo'n kleine 40% zich politiek machteloos voelt, loopt dit op tot meer dan 70% bij de 65- tot 74-jarigen. Vanaf de leeftijd van 75 jaar stellen we nog eens een sterke toename vast. 82% van de 75- tot 85-jarigen voelt zich politiek machteloos.

POLITIEK: NIET VOOR JONG, NIET VOOR OUD?

Uit analyse van deze variabelen naar leeftijd komt als dominante vaststelling de 'curvilineariteit' naar voren. Dit wil zeggen dat op bijna alle variabelen zowel de jongste als de oudste leeftijdsgroepen laag scoren, terwijl de middenleeftijd hoog scoort. Het breekpunt ligt rond 65 jaar. Onze analyses brengen één uitzondering aan het licht: de curvilineariteit vinden we niet terug bij politieke machteloosheid (die neemt toe met de leeftijd).

De ouderen (ouder dan 65 jaar) scoren aldus laag, net zoals de jongeren (jonger dan 25 jaar). Deze gegevens relativiseren in zekere zin de niet-participatie van ouderen: ook jongeren participeren niet - of veel minder - in vergelijking met de middenleeftijdsgroepen. Bovendien stellen we vast dat de lagere participatie zich voornamelijk voordoet bij 'oudere' ouderen, meer bepaald bij de groep 65+ die we in de analyse afzonderlijk beschouwden. Zonderen we in de middenleeftijdscategorie een deelgroep 'jongere senioren' van 55-65 jaar af, dan vinden we

Els De Bruyn

Deelname van de *civil society* aan de politiek is cruciaal voor het behoorlijk functioneren van de democratie.

”

daar juist een hoge participatie. We kunnen dus het fenomeen van lagere of afnemende politieke participatie (in de zin van politiek belangrijk vinden, politieke inzet en dergelijke) niet veralgemenen naar alle ouderen. De cesuur lijkt te liggen rond 65 jaar: vanaf die leeftijd valt de politieke deelname aanzienlijk terug.

Een zelfde beeld komt naar voren uit de registratiegegevens van de Kamer. Hoewel we die aanvankelijk analyseerden met het oog op de oudere leeftijdsklassen, blijkt dat zowel ouderen als jongeren weinig talrijk aanwezig zijn in beide kamers. Terwijl jongeren steeds een kleine minderheid vormden, zijn ouderen vooral sinds de laatste decennia minder sterk aanwezig. Het aandeel ouderen lijkt constant te dalen, het jongerenaandeel in de Kamer stijgt lichtjes. Er doet zich een concentratie van personen in de middenleeftijd voor.

Het blijft vooralsnog een vastgesteld feit dat de groep ouderen fors is teruggedrongen uit de Kamer. Ouderen verliezen posities. Terwijl vroeger de anciënniteit in de politieke ambten erg hoog lag, wordt dit nu niet meer aanvaard. Karikaturen van de vroegere situatie zijn wellicht Camille Huysmans⁽⁴⁾ en Achille Van Acker⁽⁵⁾, die als ware 'pasja's' op hun plekje bleven zitten. Niet de leeftijd, maar wel de duur van het politiek mandaat zou een rol kunnen spelen. Zo kan iemand van 55 jaar - na vervroegd te zijn 'uitgestoten' uit de arbeidsmarkt - toch een tweede carrière vervullen in de politiek?

OUDEREN: HETEROGENE GROEP

Er komen dus grote verschillen aan het licht

tussen de leeftijdscategorieën 55-64 jaar en 65-74 jaar. Terwijl de eerste categorie, de 'jonge ouderen', een hoge score haalt op politieke inzet, daalt die sterk voor de 'oudere ouderen' (65-74 jaar) en de 'oudste ouderen' (75-85 jaar). Dit is ook het geval voor het politieke lidmaatschap en voor het belang dat gehecht wordt aan politiek: we stellen telkens een daling vast vanaf de groep 65-74 jaar. Over de groep ouderen moet men dus erg genuanceerd spreken, al naargelang van de leeftijd die men voor ogen heeft.

Men spreekt immers gemakkelijk over 'de ouderen'. Maar hiermee worden, naargelang van de situatie, verschillende groepen bedoeld. Op de arbeidsmarkt ben je als 50-plusser oud. Dan verminderen immers je kansen om een nieuwe job te vinden aanzienlijk en kom je ook veel minder in aanmerking voor opleidingen, door het bedrijf georganiseerd. Voor het openbaar vervoer ben je oud als je de grens van 65 jaar hebt overschreden. Dan geniet je immers van korting op de trein, of rijd je helemaal gratis met de bus. In de gezondheidssector zijn ouderen de 75-plussers, in de residentiële zorg zelfs voornamelijk de 80-plussers. 'Ouderen' is dus een vlag die vele ladingen dekt.

Wanneer is men in de politieke besluitvorming oud? Terwijl in 1965 Camille Huysmans als 97-jarige nog met een dissidente en afzonderlijke lijst opkwam, lijkt men in 2003 met 55 jaar te oud voor een ministerpost. De trend die zich voordoet op de arbeidsmarkt (slechts 40,6% van de Vlaamse 50-plussers is nog arbeidsmarktactief) lijkt zich ook door te zetten in de politiek.

ANALOGIE MET ARBEIDSMARKTPROCESSEN?

We stellen zowel in Kamer als in Senaat een daling van het aantal 60-plussers vast. Hierbij kunnen we ons de vraag stellen of deze ontwikkeling wel zo bijzonder is... Immers, ook arbeidsmarktgegevens tonen aan dat ouderen, ondanks alle inspanningen⁽⁶⁾ en waarschuwingen⁽⁷⁾, minder lang aan het werk blijven. De feitelijke uittredingsleeftijd is de voorbije decennia sterk vervroegd. Gezien de doorgezette professionalisering van de politiek kan men dit vroege-uittredingsproces op de arbeidsmarkt doortrekken naar de sector van de politieke besluitvorming.

De vergelijking van de sectoren arbeidsmarkt en politiek kan men evenwel niet op alle vlakken doortrekken. Kamer en Senaat zijn immers besluitvormingsorganen waarin elke groep uit onze samenleving zichzelf vertegenwoordigd wil zien. De idee dat ouderen niet vertegenwoordigd worden omdat er geen of weinig ouderen in Kamer of Senaat zetelen, is echter niet noodzakelijk juist. Ook kinderen bijvoorbeeld nemen niet zelf rechtstreeks deel aan de besluitvorming, terwijl er toch ook voor hun belangen wordt opgekomen. Net zoals voor die van arbeiders, landbouwers of studenten.⁽⁸⁾ Ook vrouwen zijn, in vergelijking met hun aandeel in de bevolking, ondervertegenwoordigd in het parlementaire halfmond. Voor hen werden echter quota ingesteld.

Eenzijds het feit van een grote groep actieve ouderen met veel vrije tijd en anderzijds de vaststelling dat zij steeds minder aanwezig zijn in de Kamer, is enigszins paradoxaal. We

Els De bruyn

Er is een systematische toename van gevoelens van politieke machteloosheid naarmate de leeftijd stijgt.

”

mogen evenwel niet over het hoofd zien dat actieve politieke deelname mogelijk is op tal van manieren; denken we bijvoorbeeld aan het zetelen in allerlei raden en comités. Het is dan ook pas na een volledige *screening* van alle mogelijke vormen van politieke deelname naar leeftijd dat men algemene uitspraken kan doen over 'de' politieke participatie van ouderen.

BESLUIT

Het blijft paradoxaal om vast te stellen dat precies met de huidige trends - demografische (meer ouderen, die langer en gezonder leven) en economische - er in de Kamer minder ouderen zetelen. Net nu is er immers een grote groep gezonde, actieve, betrokken ouderen die - omwille van vervroegde uittreding uit de arbeidsmarkt - over veel vrije tijd beschikt.

Om af te ronden, volgende bedenking. Een belangrijke lacune in deze empirische verkenning vormt/men de effectieve reden(en) voor het weinig participeren van ouderen: daar hebben we het raden naar. Krijgen ouderen daadwerkelijk minder kansen tot actieve politieke deelname, en speelt er een vorm van 'agisme' (discriminatie van en vooroordelen tegenover ouderen)? Of ambiëren ouderen (65+), omdat zij minder belang hechten aan politiek, gewoonweg zelf geen actieve politieke deelname? Als men termen gebruikt als 'de houdbaarheidsdatum van politici' en als oudere politici (55+) zelf het leeftijdsgerelateerde beleid van hun partij aan de kaak stellen, dan vrezen we voor discriminatie en ongelijke kansen omwille van een te hoge leeftijd.

Els De bruyn

De gemiddelde leeftijd van de kamerleden was nog nooit zo laag als na de verkiezingen van 2003.

”

(1) In: *De gids op maatschappelijk gebied* 94 (2003) 8.

(2) Het is minder aangewezen deze evolutie te bekijken voor de Senaat, vermits daar gedurende lange tijd een minimumleeftijd van veertig jaar gold om zich verkiesbaar te stellen. Sinds 1993 ligt de leeftijdsgrens voor senatoren op eenentwintig jaar.

(3) De Administratie Planning en Statistiek (APS) van de Vlaamse Gemeenschap organiseert sinds 1996 jaarlijks een *survey*-onderzoek 'Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen'. Deze *survey* peilt bij 1.500 Vlamingen naar waarden, houdingen en gedragingen met betrekking tot maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. In 2000 werden er specifieke vragen gesteld in verband met belangrijkheid van politiek, politieke inzet, politiek lidmaatschap en gevoelens van politieke machteloosheid.

(4) Camille Huysmans werd in 1936 voorzitter van de Kamer van volksvertegenwoordigers, vervolgens was hij verscheidene keren minister, en van 1933 tot 1946 eveneens burgemeester van Antwerpen.

(5) Achille Van Acker werd in 1927 volksvertegenwoordiger, leidde vier regeringen (1945-1958) en was vervolgens van 1961 tot 1974 kamervoorzitter, tot op 75-jarige leeftijd.

(6) Er worden in het kader van de actieve welvaartsstaat verschillende beleidsmaatregelen genomen opdat ouderen langer aan het werk zouden blijven.

(7) De Europese Unie wijst België terecht op de lage werkgelegenheidsgraad bij 50-plussers (doelstelling van Lissabon).

(8) Zoals blijkt uit onderzoek van Hiers, S. en Noppe, J. (2003). *De spiegel van de samenleving? Het profiel van de kandidaten op de lijsten bij de parlementsverkiezingen van 18 mei 2003*.